

Kucher Z.I., Sydorenko L.M.
Cherkasy State Technological University

GRAMMATICAL FEATURES OF SPECIALIZED TEXTS TRANSLATION FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

Summary

Intensification of cross-linguistic contacts both in our country and around the world needs a thorough study of translation problems. The proposed article is devoted to the study of the grammatical features of the translation of German specialized interdisciplinary texts into Ukrainian. Knowledge of these features ensures the correct application of the basic methods of translation transformations in the translation process.

Keywords: grammatical unit, grammatical transformation, grammatical substitution.

УДК 811.111'42

СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ НІЧ, РЕАЛІЗОВАНОГО В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ У 20–21 СТОЛІТТІ

Попельнук Д.А.

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

В статті досліджується концепт НІЧ та його структура, що реалізується в поетичному дискурсі України у 20–21 ст. Концепт НІЧ знаходиться в пропозиційних зв'язках з іншими концептами, що розглядаються у вигляді предметного, таксономічного, акціонального та компаративного фреймів.

Ключові слова: концепт, концептуальна мережа, поетичний дискурс, фрейм.

Актуальність дослідження полягає у зверненні до методології когнітивно-дискурсивної парадигми для пояснення механізмів взаємозв'язку поетичного мислення та способу естетичного моделювання світу. Вона полягає також в залученні етно-культурного аспекту у вивченні концепту, що передбачає комплексне застосування лінгво-культурного та когнітивного підходів до його аналізу.

Мета статті: визначити лінгвокогнітивні особливості концепту НІЧ, що вербалізується в поетичному дискурсі України у 20–21 ст., мета статті визначає вирішення таких завдань:

- описати базові лінгво-когнітивні характеристики поетичного дискурсу;
- уточнити визначення та метод аналізу концепту в поетичному дискурсі;
- визначити структуру концепту НІЧ, що вербалізується в поетичному дискурсі України.

Предметом дослідження є структура концепту НІЧ, маніфестована в поетичному дискурсі України.

Сучасна лінгвістична наука приділяє особливу увагу проблемам вивчення когнітивної діяльності людини в її лінгвістичній репрезентації. Активні розвідки в мовознавстві 90-х рр. 20-го ст. привели його до визнання необхідності розуміння специфіки репрезентації мовних знань, серед яких ключовим поняттям став концепт. Концепт-термін, що слугує для роз'яснення ментальних і психічних ресурсів людської свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини.

Концепт відноситься до числа нечітко визначених категорій, оскільки він є відносно новим

і не має однозначного визначення. «Поняття (концепт), може також трактуватися, як явище того ж порядку, що і значення слова, але розглядається в іншій системі зв'язків; значення – в системі мови, поняття – в системі логічних відношень та форм, що досліджуються як в мовознавстві, так і в логіці» [5, с. 14]. Концепт розуміється як одна з логічних форм мислення на протилежність судженню яке складається з понять. Він визначається як «оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (lingua mentalis), усїєї картини світу, що відображена в людській психіці» [6, с. 123].

У дослідженнях кінця 20 – початку 21 ст. простежується тенденція щодо формування структури концепту як складного явища, в якому виділяються окремі взаємообумовлені частини [8, с. 6–9]. Концепт має визначену структуру, хоча він і не може бути представлений як жорстка структура, подібно значенню слова. Це пов'язано з його активною динамічною роллю в процесі мислення – він весь час функціонує, актуалізується в різних своїх складових частинах та аспектах, поєднується з іншими концептами та відштовхується від них [7, с. 7–9].

Структурація концепту, його неоднорідність стали очевидні дослідникам від самого початку когнітивних досліджень.

Ю.С. Степанов виокремлює в концепті повсякденну, загальновідому сутність, сутність, яка відома окремим носіям мови, та історичну, етимологічну інформацію [7, с. 12–13].

С.Г. Воркачов виділяє в концепті понятійну складову (ознакова і дефініційна структура), об-

разну складову (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) і значущу складову – етимологічні, асоціативні характеристики концепту, визначають його місце в лексико-граматичній системі мови [2, с. 10–12].

В. І. Карасик розрізняє в структурі концепту образно-перецептивний компонент, понятійний (інформаційно-фактуальний) компонент та ціннісну складову (оцінка та поведінкові норми) [4, с. 10].

У когнітології також широко використовуються такі когнітивні моделі як фрейми. Когнітивна лінгвістика постулює, що концепти не існують окремо. Вони пов'язані у вигляді *фрейму* чи *пропозиції*. У трактуванні Ч. Філлмора, фрейм постає як система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них ми повинні розуміти цілісну структуру, до складу якої вони входять [10, с. 32–33]. Пропозиція, що включає два взаємопов'язаних концепти – цільовий (логічний суб'єкт) і характеризуючий (логічний предикат), – трактується і як елементарний фрейм, і як конститутивний елемент фрейму. Тобто фрейм можна розуміти як цілісний набір пропозицій [3, с. 5]. Специфіка пропозицій і фреймів як цілісних концептуальних структур багато в чому зумовлює породження мовних висловлювань і вибір засобів для їх реалізації [6, с. 8–11]. Для виконання або конструювання пропозиції необхідно організувати певним чином синтагматичну послідовність і два її глобальних компонента – схему її розташування, що відповідає вибору синтаксичної конструкції майбутнього висловлення, і заповнюючі її одиниці номінації, що відповідають вибору слів або їх еквівалентів та встановлення відношень між ними [6, с. 11].

«Скелетною» структурою внутрішнього лексикону є так звані базисні фрейми [3, с. 9–10], пов'язані у концептуальну мережу, сформовану п'ятьма базисними фреймами – предметним, акціональним, посесивним, таксонімічним і компаративним [3, с. 10]. Фрейми названі базисними, оскільки вони демонструють початкові, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про навколишній предметний світ, який оточує людину. *Пропозиції*, представлені в базисних фреймах, є по суті схемами події, що моделюють подію як «щось, що має місце в одній точці простору в певний момент часу» [9, с. 23].

Лінгвокогнітивна структура дискурсу передбачає наявність пропозиційних зв'язків між концептами, які створюють специфічну когнітивну структуру дискурсу. Верифікується припущення, що концептуальна мережа, яка створюється концептом в поетичному дискурсі, має національну специфіку. В якості такого концепту в статті аналізується концепт НІЧ, вербалізований в поезії України у 20–21 ст. В концептуальній міжфреймовій мережі концепт НІЧ займає центральне місце та виступає як компаратив, агенс, ідентифікатив та ін.

В межах *предметного фрейму* (ХТОСЬ або ЩОСЬ). Цей фрейм представлений набором пропозицій, де ознака об'єднується з предметом зв'язкою (є, існує). Ці пропозиції – це буттєві схеми, які мають декілька варіантів.

– *Кваліфікативна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ ТАКЕ – якість»*. Цей пропозиційний зв'язок

є досить репрезентативним та найбільш чисельним серед інших схем: ОСІННЯ: *Тихо спускається нічка осіння, – година сумна* (Л. Українка, с. 56–57); ВЕСНЯНА: *Зорі, очі весняної ночі* (Л. Українка, с. 12); ТЕПЛА: *Вже запоною шовковою колихнула тепла ніч* (М. Рильський, с. 23–24); ЧОРНА: *Як раптом наче темна сила їх підкосить, і поляжуть голови, і люто море кине подолані хвилі в чорну ніч* (Л. Українка, с. 45–46); БЕЗСОННА: *Ночей безсонних, темних, як той клопіт, і довгих, як нужда, я бачу сльози...* (Л. Українка, с. 23); НЕСПОКІЙНА: *...то творчість б'є з натхненних наших віч, а творчість завжди мрійна і тривожна, немов травнева неспокійна ніч* (В. Симоненко, с. 11–12); ТИХА: *То була тиха ніч-чарівниця, покривалом спокійним, широким простеллась вона над селом* (Л. Українка, с. 25); *І вам згадається садок, високий ганок, летючі зорі, тиха літня ніч, розмови наші, співи й на останок* (Л. Українка, с. 79); ТРЕМТЛИВА: *Дзвенить німою тугою ліси, коли їх ніч тремтлива обнімає і від очей у ревності ховає принади їх первісної краси* (В. Симоненко, с. 56); ЧАРУЮЧА: *Як я люблю оцю годину праці, коли усе навколо затихає під владою чаруючої ночі* (Л. Українка, с. 300–301).

– *Локативна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ є/існує ТАМ-місце»: НІЧ НАДВОРІ: Передсвітом чорніє ніч надворі, і час гасить світло, щоб його не засоромив день своїм сянням* (Л. Українка, с. 67); КИЇВСЬКА: *Київські ночі, зустрічі в саду – в серці, куди не піду* (А. Малишко, с. 78–79).

– *Темпоральна схема «ХТОСЬ/ЩОСЬ існує ТОДІ – час»: ПЕТРИВЧАНА: Вовтузилася петрівчана ніч, відвігливий ранок припахав навозом* (В. Стус, с. 234–235); ВЕСНЯНА: *Зорі, очі весняної ночі* (В. Стус, с. 12).

Таксономічний фрейм, де дві предметні сутності об'єднуються зв'язкою (є). В нашому випадку він представлений лише однією схемою, схемою характеристизації.

– *Схема класифікації «ХТОСЬ/ЩОСЬ – ідентифікатив є ХТОСЬ/ЩОСЬ – класифікатор»: НІЧ є ДЕНЬ: Де ніч є день, де дні є ночі, без сонць, без ранків, без зірок де доля таємниче врочить зробити необачний крок* (В. Стус, с. 55–56); НІЧ є РОЗЛУКА: *Нічка коротка – довга розлука* (Л. Українка, с. 45).

Компаративний фрейм, що виникає на основі ідентифікаційного фрейму, він містить зв'язку (є як). Цей фрейм об'єднує предмет, який порівнюють (компаратив, референт) та предмет, з яким порівнюють (корелят). Цей фрейм має декілька схем – схема тотожності, схема схожості та схема подоби.

– *Схема схожості «ЩОСЬ – компаратив є як ЩОСЬ – корелят»*. Лежить в основі аналогії, яка встановлює схожі риси у сутностей, що належать до схожої понятійної сфери: НІЧ є немов СТРУНА: *Голос вітряної ночі бринить немов струна* (Л. Українка, с. 68–69); НІЧ є як КНИГА: *Ніч як розкрита книга – Я радо йду в свій храм* (П. Тичина, с. 123–124).

– *Схема подоби «ХТОСЬ/ЩОСЬ – компаратив є наче ХТОСЬ/ЩОСЬ – корелят»*. Ця схема лежить в основі метафори, яка встановлює якісь подібні риси сутностей, які відносяться до різних понятійних сфер: НІЧ є як ЧАРІВНИЦЯ: *То була*

тиха ніч-чарівниця, покривалом спокійним, широким простелилась вона над селом (Л. Українка, с. 300); НІЧ є як ЖИВА ІСТОТА: *І ніч тихо шарудить, і чорні вікна стигнуть в переляках* (Л. Українка, с. 98); НІЧ є як ЛЮДИНА: *Дзвенить німою тугою ліси, коли їх ніч тремтлива обнімає і від очей у ревності ховає принади їх первісної краси* (В. Симоненко, с. 89–90); *Деся грає ніч на скрипці самоти* (Л. Костенко, с. 102); *Може ти не прийдеши, гарна й кароока – буде мене пестить нічка одинока* (В. Симоненко, с. 102).

Акціональний фрейм виділяється на основі пропозиції, що включає предмет-агенса та акт, який ним виконується. Він позначається дієсловами (діє/робить).

– Схема стану/процесу «ХТОСЬ/ЩОСЬ – агенса діє»: СПУСКАЄТЬСЯ: *Тихо спускається нічка осіння – година сумна* (Л. Українка, с. 112); НАСУВАЄТЬСЯ: *Нехай тепер щастя зайшло, як і сонце, марою насунулась ніч дощова* (Л. Українка, с. 78–80); ІДЕ: *А в смерк душа тремтить – йде перша ніч моя, пастушка босонога* (Д. Павличко, с. 67); МИНАЄ: *Безсонні ночі минали швидше, ніж у сні коханім, снувались думи, пролітали мрії, а спогади з надіями сплітались в один ві-*

нок (Л. Українка, с. 88); СВІТАЄ: *Світали ночі, вечорили дні* (Л. Костенко, с. 79); ПРОНИЗУЄ: *Ніч пильно пронизує темряву чорну, не подолати її, не оборну* (Л. Українка, с. 67); КОЛИХАЄ: *Вже запоною шовковою колихнула тепла ніч* (М. Рильський, с. 190); БЕНТЕЖИТЬ: *Ти знаєш, сестро, як блакитна нічка бентежить серце, думку порива?* (Л. Українка, с. 79).

– Схема каузативу «ХТОСЬ/ЩОСЬ – каузатор створює ЩОСЬ – фактитив». Ця схема включає зв'язку (робить) та представляє акт створення агентом-каузатором нового предмету: РОБИТЬ: *Ніч робить з дня, день з ночі – отак для мене був твій вид і розкішню й ударом* (В. Сосюра, с. 67).

Ці концепти зв'язують НІЧ з корелятами концептуальної метафори ЖИВА ІСТОТА.

У результаті інтеграції базисних фреймів виникає концептуальна мережа, що пов'язує разом всі події схеми. Ця схема є конструкція. Її форма завжди активує певне схемне значення, якому як цілому підкорюються всі одиниці, що заповнюють концептуальну схему.

Перспективою подальшого дослідження є визначення структур інших темпоральних концептів в поетичному дискурсі різних країн.

Список літератури:

1. Бондаренко Є.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира: [монографія] / Євгенія Валеріївна Бондаренко. – Харків: Едена, 2009. – 376 с.
2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
3. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинська // Вісник Черкаського університету. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–17.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 300 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов [під ред. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М., 1996. – 500 с.
6. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
7. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов – М., 1975.
8. Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Учебное пособие / И.А. Стернин, З.Д. Попова. – АСТ: Восток-Запад, 2007. – 315 с.
9. Хокинг С. Черные дыры и молодые вселенные / С. Хокинг. – СПб: Амфора / Эврика, 2002.
10. Fillmore Ch.J. Frame semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm / Ch.J. Fillmore. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111–137.

Список ілюстративного матеріалу:

1. Малишко А. Вірші. Прометей / Андрій Малишко. – К.: Веселка, 1981. – 230 с.
2. Рильський М. Вибране / Максим Рильський. – К.: Худ. літератури, 1954. – 292 с.
3. Симоненко В. У твоєму імені живу / Василь Симоненко. – К.: Веселка, 2003. – 384 с.
4. Сосюра В. Вибране / Володимир Сосюра. – К.: Дніпро, 1972. – 312 с.
5. Стус В. Золотокоса красуня / Василь Стус. – Х.: ОКО, 1995. – 128 с.
6. Тичина П. Сонячні кларнети / Павло Тичина. – К.: Дніпро, 1984. – 220 с.
7. Українка Л. Лірика. Драми – Леся Українка. – К.: Дніпро, 1986. – 416 с.

Попельнух Д.А.

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

СТРУКТУРА КОНЦЕПТА НОЧЬ, РЕАЛИЗОВАННОГО В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ УКРАИНЫ В 20–21 ВЕКЕ

Аннотация

В статье исследуется концепт НОЧЬ и его структура, который реализуется в поэтическом дискурсе Украины в 20–21 вв. Концепт НОЧЬ находится в пропозициональной связи с другими концептами, которые рассматриваются в виде предметного, таксономического, акционального и компаративного фреймов.

Ключевые слова: концепт, концептуальная сеть, поэтический дискурс, фрейм.

Popelnukh D.A.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

THE STRUCTURE OF THE CONCEPT NIGHT REALIZED IN THE POETIC DISCOURSE OF UKRAINE IN 20–21ST CENTURIES

Summary

The article presents the results of the research consisting of studying the concept NIGHT and its structure realized in the poetic discourse of Ukraine in 20–21st centuries. The concept NIGHT is in propositional relations to other concepts which are considered as objective, taxonomic, actional and comparative frames.

Keywords: concept, conceptual scheme, frame, poetic discourse.

УДК 911.375.3:314

ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КООРДИНАТИ СУЧАСНОЇ МІФОУРБАНІСТИКИ

Семіх Кая

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються основні параметри поняттєво-термінологічного апарату сучасної художньої урбаністики, зокрема міфології міста. Визначається дискурсивне поле «урбаністичного тексту як міфу». Зокрема, розглядаються питання кореляції художнього часу і простору сучасного міського тексту з типологіями міфічного хронотопу. Тоді як персонажі творів зіставляються з класифікаціями міфогероя. У результаті дослідження з'ясована поняттєво-термінологічна матриця аналізу зразків постмодерного урбаністичного дискурсу.

Ключові слова: термінологічний апарат міфоурбаністики, місто як міф, міфочас, міфопростір, міфогерой, урбаністичний дискурс.

Постановка проблеми. Шлях розвитку урбаністичного художнього мислення, який пролягав від образу міста в класичній літературі до міського тексту та урбаністичного дискурсу доби постмодерну, супроводжувався формуванням відповідного поняттєво-термінологічного апарату в літературознавчій урбаністиці. Це відбувається насамперед унаслідок відстоювання науковцями таких положень, як місто – соціокультурний феномен із фундаментальними категоріями часу і простору (у модерному періоді) і місто – архетип і міфологема (в добу постмодерну), коли не тільки зазнають корегування основні термінологічні параметри, а й вводяться нові (геопоетика, міфологія міста тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із часу введення в науковий обіг В. Топоровим поняття «міський текст» та обґрунтування зв'язку простору з міфом, який є його невід'ємною частиною, дослідження міста як міфу вийшло за межі зацікавлень представників тартусько-московської школи (В. Топоров, Ю. Лотман, Б. Успенський та ін.). В українському літературознавстві вивчення міського тексту взагалі і його локальних варіантів досить активне (С. Андрусів, О. Бровко, Т. Возняк, О. Когут, Л. Лавринович, О. Люсій, Л. Оляндер, Я. Поліщук, О. Харлан, Ю. Черкашина М. Штогрин та ін.). Із-поміж наукових розвідок, у яких розглядалися теоретичні питання, пов'язані з темою місто як міф, варто виокремити праці Тараса Возняка «Семантичні простори міста» [4] та Ірини Патрон «Міф міста: теоретичний аспект» [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри актуалізацію вивчення міського тексту, його термінологічні параметри завжди перебувають у тісному зв'язку з конкретними завданнями тієї чи тієї наукової студії. Тож інтерпретуючи твір, де міфологізується образ міста, і визначаючи його як міфотекст, акцентуємо на необхідності окреслення робочої термінології таких досліджень. А з огляду на те, що предметом нашого наукового зацікавлення є особливості сучасної української і турецької міфоурбаністики, то можливість застосування спільної дослідницької матриці сприятиме реалізації компаративного аспекту.

Мета статті – означити, узагальнивши основні напрацювання в цьому напрямі, маркери поняттєво-термінологічного апарату дослідження урбаністичного тексту як міфотексту.

Виклад основного матеріалу. Складники та еволюція поняттєво-термінологічного апарату урбаністичного дискурсу формуються унаслідок дії кількох чинників: виразних змін у структурі роману внаслідок витіснення міметичного типу прози неміметичним; формування величезного корпусу текстів, де місто є одним із головних персонажів; а також рухливістю дефінітивних меж жанрів і міжжанрових утворень як тенденції сучасного літературного процесу. Так, під «топосом міста» розуміємо предметно-смыслову даність міста, відтворену в тексті сукупність міських реалій, окреслених і локалізованих у певному часо-просторі. Тоді як *семантична модель міста* є узагальненим образом міста, що оприявлюється